

32. Shedyakov V.E. *Mozhlyvosti vykorystannya spetsyfiki informatsiinoi vzaemodii sotcial'nyh system ta bezsystemnyh tcilisnostei / V.E. Shedyakov // Cuchasni informatsiini tehnologii u sferi bezpeki ta oborony. – 2010. – № 1 (7). – S. 79–84.*

33. Shedyakov V.E. *Organizatsiya asymetrichnyh vpluviv informatsiinyh system / V.E. Shedyakov // Cuchasni informatsiini tehnologii u sferi bezpeki ta oborony. – 2010. – № 2 (8). – S. 71–75.*

34. Shedyakov V.E. *Yakist' sotsial'nogo upravlinnya yak chinnyk natsional'noj bezpeki / V.E. Shedyakov // Strategichna panorama. – 2009. – № 1. – S. 39–43.*

35. Shedyakov V.E. *Ekonomichna svoboda i dukhovno–tcinnosna konsolidatsiya: zavdannya yakissnogo sotcial'nogo upravlinnya / V.E. Shedyakov [Elektronnyj resurs]. – Reszim dostupa :http://ua-ekonomist.com/6434-ekonomichna-svoboda-duhovno-cinnsna-konsolidatsiya-zavdannya-yaknogo-socalnogo-upravlinnya.html.*

36. Shedyakov V.E. *Zennostno–smyslovyje komplexy v osushchestvlenii strategicheskogo upravleniya na osnove mzgkoi sily / V.E. Shedyakov // Ekzistentciini ta komunikatyvni putannya upravlinnya: Mater. Mizhnar. nauk.–prakt. konf. – Sumy, 2014. – Ch.1. – S. 80–84.*

37. Shedyakov V.E. *Vykorystannya mifologichnyh konstrukcii v informatsiinomomu vpluvi: mozhlyvosti ta obmezheniya / V.E. Shedyakov // Politologichniy visnyk. – 2012. – Vyr. 65. – S. 422–433.*

38. Shedyakov V.E. *Zennisno–smyslovi komplexy u stvorenni ta pidtrymci suspil'nogo seredovishcha sotciokul'turnoi mobilizatsii / V.E. Shedyakov // Gileya. – 2013. – № 78 (11). – S. 247–252.*

39. Shedyakov V.E. *Kul'turno–tcivilizacionnye miry i provedenie novoi modernizatsii: demifologizatsiya problemy / V.E. Shedyakov // VUZ. XXI vek. – 2012. – № 1. – S. 46–66.*

40. Shedyakov V.E. *Informatsionnye vozdeistviya v periody izbiratel'nyh kampanij Ukrainy (1991–2012): strategii, tehnologii, innovatsii // V.E. Shedyakov, D.D. Popov, L.F. Gavrilo; obshch. red. P.D. Morozova. – K. : Presa Ukrainy, 2012. – 152 s.*

41. K'eva D. *Proshchai, Rossiya! / Jul'etto K'eva. – M. : Izd-vo Geya, 1997. – 272 s.*

42. Toinbi A.D. *Tsivilizatsiya pered sudom istorii / A.D. Toinbi. – M. : Progress, 1990. – 367 s.*

Shedyakov V. E., Dr. Sc. (Sociology), Ph.D. (Economics), free-lance (Ukraine, Kiev), shedyakov@mail.ru

Value–semantic complexes as a factor of anthroposociogenesis

The role of values and meanings complexes in the implementation as objective historical transformation of cultural and civilizational worlds, and the feasibility of the subjective effects is studied. To do this, place the content and capabilities of values, goals, needs, abilities, interests, incentives, interest in an attitude towards the world in social practice is analyzed. Processes of formation and action of value and meaning complexes characteristic of the human and cultural–civilizational world are studied. The conclusion about the promising ways to improve the efficiency of social and economic reforms is done. Prospects for further scientific intelligence in this area are implemented; we believe that through the study of social and individual nature of the conceptual correlate measurements, as well as comparative studies in the field of socio–cultural statics and dynamics, including the possibility of the resource base of retroanalysis and action participatory research.

Keywords: value–semantic complexes, development, anthroposociogenesis.

Шедяков В. Е., доктор соціологічних наук, кандидат економічних наук, незалежний дослідник (Україна, Київ), shedyakov@mail.ru

Ціннісно–сміслові комплекси як фактор антропосоціогенезу

Досліджується роль ціннісно–сміслових комплексів у реалізації як об'єктивних історичних закономірностей трансформації культурно–цивілізаційних світів, так і можливостей реалізації суб'єктивного впливу на них. Для цього аналізується місце, зміст і можливості у формуванні ставлення до навколишнього світу та суспільній практиці цінностей, цілей, потреб, здібностей, інтересів, стимулів, зацікавленості. Вивчаються процеси формування і дії ціннісно–сміслових комплексів, характерних для людини і культурно–цивілізаційного світу. Робиться висновок про перспективні шляхи підвищення ефективності соціально–економічних реформ. Перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямку пов'язані, на нашу думку, як з вивченням соціального та індивідуального виміру сутності концептуального корелята, так і з компаративістикою в сфері соціокультурної статистики і динаміки, включаючи можливості ресурсної бази ретраналізу і партисипаторного акціоністського дослідження.

Ключові слова: ціннісно–сміслові комплекси, розвиток, антропосоціогенез.

* * *

УДК 111.852 Батай

Буцикіна Є. О.

аспірантка кафедри етики, естетики та культурології,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), gudzenkozh@gmail.com

ТРАНСГРЕСІЯ ЯК КОНСТИТУТИВНИЙ ЧИННИК ЛІТЕРАТУРНО–КРИТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ЖОРЖА БАТАЯ

Зроблено естетичний аналіз концепції трансгресивного досвіду видатного французького мислителя й письменника Жоржа Батая на практичному рівні за рахунок дослідження його творчого та літературно–критичного доробку. В межах статті було застосовано принцип системності та принцип сутнісного аналізу, а також методи порівняльного аналізу, типологізації, біографізму тощо. Здійснено спробу виокремлення понять безформного, анти–естетичного, жорстокості, сміху, мовчання, метафоричності, які є основними термінами, що використовувалися французьким мислителем не лише у власних теоретичних працях, але й літературних творах. Розглянуто та проаналізовано літературно–критичний доробок Жоржа Батая на предмет наявності основних концептів трансгресивного досвіду, в результаті чого було виявлено наступні: трансгресивність, безформність, жорстокість (на прикладах творів В. Блейка, Ш. Бодлера та Е. Бронте).

Ключові слова: анти–естетичне, безформне, жорстокість, мовчання, сміх, трансгресивне.

Творчість французького філософа, письменника та літературного критика ХХ століття Жоржа Батая переважно осмислюється його дослідниками як пошук нової філософської мови. Він здійснював цей пошук, вживаючи провокативний досвід, пов'язаний з ідеєю принципової трансформації філософування взагалі. Однією з рис подібної трансформації є переплетення літературної та філософської мов, в чому виявилася особлива стилістика французьких постмодерністів (таких як Р. Барт, М. Бланшо, Ж. Дерріда, Ю. Крістева, Ж. Лакан, Ф. Соллерс, М. Фуко та інші).

На сьогодні вітчизняна філософська думка лише починає отримувати досвід експериментування з науковою мовою, її розширенням та переорієнтуванням на сучасний науковий дискурс. На наш погляд, приклад Жоржа Батая та його послідовників може бути корисним для сучасних українських вчених, зокрема – естетиків. Адже дослідження взаємодії мов різних рівнів призведе до виявлення специфічного естетичного досвіду, відповідного сучасній картині світу, особливо з точки зору естетики.

Вихід на дослідження нових категорій та концептів (безформне, анти–естетичне, жорстокість та інші), звертаючи увагу на наявний досвід французької гуманітаристики ХХ та початку ХХІ століть дозволить розширити та поглибити поле вітчизняних естетичних досліджень.

Прикладом для цього може стати низка зарубіжних напрацювань стосовно теоретичного та літературно–критичного доробку Жоржа Батая: починаючи від есе його безпосередніх послідовників, серед яких вже зазначені французькі філософи–постструктуралісти, і завершуючи сучасними дослідженнями: С. Ангер, Б. Бучанен, К. Дженкс, К. Ноланд, К. Рашке, Р. Вайт, Ж.–Ф. Фурні та інші. Також на сьогодні існує значний масив напрацювань, присвячених дослідженню ідей Жоржа Батая та інших представників французької філософії ХХ століття в Санкт–Петербурзі, серед авторів яких слід зазначити: М. Євстропова, С. Зенкіна, О. Тимофєєву та інших.

Слід визнати, що в Україні не вистачає досліджень, присвячених естетичним та культурологічним

концепціям французьких мислителів 30–60-х років ХХ століття, зокрема – ім'я Жоржа Батая є маловідомим в межах вітчизняної академічної спілки. Проте, безумовно, наявні дослідження, наближенні до даної теми: до ним можна віднести роботи таких вчених, як В.Г. Гриценко, І.В. Живоглядова, Л.Т. Левчук, В.А. Личковах, О.П. Павлова, В.І. Панченко та інші.

В межах даної статті ми виокремили наступні завдання:

– здійснити естетичний аналіз практичного рівня концепції трансгресивного досвіду Жоржа Батая;

– виокремити та проаналізувати основні поняття, які використовувалися французьким мислителем на основі його літературних творів, а саме: безформне, анти-естетичне, жорстокість, сміх, мовчання, метафоричність;

– дослідити критичну творчість Ж. Батая на предмет наявності основних концептів трансгресивного досвіду.

Концепція трансгресивного досвіду Ж. Батая в межах її естетичного аналізу розгортається на двох рівнях: на теоретичному та практичному. На теоретичному рівні ми виокремлюємо наступні елементи концепції: загальна економіка, “низький матеріалізм” (термін Ж. Батая), дослідження взаємодії ігрового, еротичного та естетичного начал трансгресивного. На практичному – літературна творчість, її метафоричність, антинормативність та анти-естетичність.

Важливо зазначити, що обидва рівні вибудовуються за принципом аналогії та є взаємопов'язаними, просякаючи один одного: “Філософія повинна здійснюватися як література. Тому структура теоретико-філософських текстів Батая, так само як і художніх, визначається смисловими розривами. У них часто прослизують уривки поетичних дослідів, афективно пофарбовані фрагменти особистої біографії, сюрреалістичні образи” [7, с. 137].

Сам Ж. Батай постає уособленням суб'єкта вищезазначеного досвіду як автор літературних творів, в межах яких і описується ситуація трансгресивного досвіду (“Історія ока”, “Мадам Едварда”, “Небесна блакить”, “Аббат С”, “Моя мати”, “Неможливе” та інші). Мова Батая в його романах є трансгресивною за своєю сутністю (згідно з аналізом М. Фуко). Через звернення до певних метафор, Батай описує трансгресивний досвід своїх літературних героїв, занурених в еротичну гру, в практику звернення до межі власного існування, а також власних естетичних можливостей.

Стиль письма Батая знаходиться в “надлишковому зв'язку” по відношенню до мови і життя. Його письмо існує в опозиції до мови, в якості саморуйнівного феномену. Батай руйнує мову шляхом її індивідуального порушення (трансгресії). Це виявляється в яскравих метафорах (наприклад, метафора очного яблука, що вивалюється з очниці (оповідання “Історія ока”). Особливості метафори в межах літературних творів Батая досліджують Р. Барт та М. Фуко.

Так, Ролан Барт в своєму есе “Метафора ока” зазначає: “...описуючи міграцію ока від об'єкта до об'єкта (тобто знаходячи йому окрім бачення інші застосування), Батай не запламовує себе складанням

роману, який за визначенням задовольняється частковою, похідною та нечистою уявою (замішаною в реальності); навпаки, він рухається до самої суті уяви” [9, с. 770]. Барт зазначає, що за рахунок розгортання “віртуальних елементів”, властивих поетичній уяві, Батай вибудовує в “Історії ока” “метафоричну композицію”. Так, заради чистого естетичного досвіду, Батай відмовляється від правил вибудови літературного твору, що є важливим для його сучасників та послідовників. Ідеї Барта щодо метафори ока у Батая вдало коментує О. Тимофєєва: “Відсутність означуваного або “секрету”, про який говорить Барт, – це, мабуть, найважливіша характеристика батаєвої метафори, яка виявляється наче метафорою без дна. Художній образ повністю звільнений від будь-якого реального референта, він вже не є вторинним, опосередковуючим, проте займає суверенну позицію” [7, с. 136].

Мішель Фуко віднаходить в тій самій метафорі ока вираження лінгвістичного повороту: “Чесно кажучи, мовою Батая витріщене око нічого не означає: з тієї єдиної причини, що воно позначає межу мови” [10, с. 765]. Тобто, цінність літературної мови Батая полягає у тому, що він продукує метафору заради метафори, відмовляючись від традиційного означуваного. П'єр Клоссовські, в свою чергу, зазначає, що в межах літературних творів Батая ми можемо віднайти симулякр: сама його творчість є симулякром, “безцільною розтратою”, “бунтом проти”, що покликана утворити “суверенний” досвід – досвід трансгресивний [11, с. 748–850].

Трансгресивний досвід Батай пропонує й читачу за рахунок гри з мовою в своїх творах: він порушує норми письма – мовні, мовленнєві, правила гарного смаку, межі дозволеного. Ці порушення виявляються в його літературних текстах як стилістичні “розриви” та “надлами”: це виявляється в порушенні канонів жанру, на мовному та метамовному рівнях. Прикладом може постати велика кількість перед- і післямов, автокоментарів. Текст Батая завжди непослідовний, незв'язаний. В ньому майже неможливо розрізнити реальність та сумбурну фантазію, афоризм і просто безпосередню емоцію, крик. Саме крик виступає для письменника в якості засобу боротьби з означником в письмі. Проте, незважаючи на “крикливість та балакучість”, в межах письма Батая можна віднайти тяжіння до мовчання: “Урочистість меси змінилася іншою, несамовитою урочистістю: мовчання органу, ніяковиння присутніх, яке включало в себе елемент релігійного зосередження, – парафіянки схиляли коліна прямо на плити й молилися майже в повний голос, – робили це видовище чаруючим” [7, с. 354].

Сам Батай називає своє письмо другою природою, яку необхідно подолати і подолати саме мовчанням. “Безмовне споглядання сущого на верхівці буття” – це мета подолання письмом Батая мови, сталої та визнаної до нього.

Як зазначає Ж. Деріда, письмо Батая виступає як “потлач знаків, що спалює, споживає, промотує слова у веселому ствердженні смерті” [4].

Поряд з феноменами екстазу, еротизму, сміху, героїзму, жертвоприношення та у взаємодії з ними феномен поетичної творчості та письма свідчить про

актуалізацію найвищого рівня людської активності, за рахунок якої встановлюється примат марнотратства, неминучої та безоглядної витрати. Сама літературна творчість Батая демонструє суцільну подорож до межі. Батай, як автор, не може існувати поза межею. Він, його герої, розповідна лінія та письмо в цілому існують лише в межах своєї трансгресивної сутності – в порушенні.

Схожим чином в творчості Батая відбувається порушення лінії взаємозв'язку автора та читача. Якщо в постмодерністській теоретичній думці проголошується “смерть автора” (Р. Барт, М. Фуко та інші) і відповідне “зростання читача”, то творчість Батая ознаменована “смертю читача” через “насилля автора” над ним. Впроцесі ознайомлення з творами Батая читач мимоволі опиняється в складній ситуації: він загнаний в жорсткі кордони естетичного сприйняття, необхідною умовою якого постає отримання трансгресивного досвіду, досвіду долання кордонів власного сталого досвіду читання.

На думку дослідниці творчості Жоржа Батая О. Тимофєєвої, “письмо Батая в певному сенсі являє собою внутрішній досвід читача. Батай кидає йому виклик, заздалегідь вписуючи його у “внутрішній досвід”, який симулює письмо, й у відповідь на який слід було б симулювати читання ... Така стратегія виключає інтелектуальний обмін – вона вимагає читання як відповідь дару. ... Припускаємо, що внутрішній досвід (читача) починається з моменту виявлення свого “я” “поза себе”, в розриві думки іншого, як перетворення пародії в загальному русі трансгресії символічних форм” [7, с. 143].

Дійсно, аналіз літературного доробку Ж. Батая дає нам підстави стверджувати, що для нього концепт письма замінює концепт твору. Французький мислитель надає приклад своїм послідовникам – посмодерністам за допомогою власної творчості. Його твори наче виходять за власні межі, трансгресують самі по собі: літературна “розповідь” Батая може раптово початися або завершитися, раптом заміщуючись теоретичними роздумами. Таким чином створюється неповторний художній стиль, який, в свою чергу, сам є, з одного боку – способом подолання наявної форми, а з іншого – простором для творчих пошуків автора.

Наприклад, в оповіданні “Мадам Едварда” Жорж Батай виходить за межі власної розповіді, пояснюючи читачу свою думку: “Дозволю собі порозумітися: не думайте, що я іронізую, стверджуючи, що мадам Едварда – Бог. Але те, що Бог виявився повією з веселого дому та божевільною, – дійсно поза всяким розумним сенсом. Строго кажучи, я щасливий, що ви можете посміятися над моїм сумом: мене розуміє лише той, у кого на серці невеличкова рана, яку ніхто не візьметься зцілити... але хіба чоловік, вражений любов'ю, погодиться “померти” від іншої рани?” [3, с. 427]. А незадовго до цієї ремарки Батай звертається до читача на зовсім іншому рівні: “Тут і полягає весь сенс, вся безмірність цієї божевільної книги: це оповідання включає в гру самого Бога, у всій повноті його атрибутів; разом з тим, цей Бог виявляється публічною дівкою, в усьому схожою на інших. Але те, чого не зміг висловити містицизм (бо, висловлюючи це, він сам гине), здатен висловити еротизм: Бог – ніщо, якщо він не є подоланням Бога у всіх напрямках – убик

вультарного буття, в сторону жаху і скверни; нарешті, в сторону ніщо...” [3, с. 417].

В творах письменника-філософа розкривається проблема апелювання до сакрального в межах трансгресивного досвіду: “відмова від Бога” відбувається в феміністичному контексті, образ бога заміщується образом жінки легкої поведінки (розгортання гри сакрального та профанного через звернення до сфер тілесного та еротичного). В даному літературному прийомі Батая можна прослідкувати сміливе використання нових можливостей іронічного в літературі: дражнити, епатувати, руйнувати підвалини традиційної культури заради випробовування можливостей людської почуттєвості.

Яскравий приклад вищезазначеного – твір Батая під назвою “Неможливе”: “Перед смертю вона вдавалася до розпусти, але як дитина, – відважно і відчайдушно, і в цьому безсумнівний знак святості (яка снідає й поглинає тіло) – і це остаточно перетворювало її тривогу в надлишок – в стрибок по той бік будь-яких кордонів” [2, с. 258]. Звернення до християнських табу та їх нещадне руйнування – розповсюджена практика в літературних творах Батая. Автор робить це з легкістю та невимушеністю, одночасно відчувуючи насолоду від самого жесту трансгресії, наче не звертаючи уваги на читача, знаходячись у грі з межами власного досвіду.

Проте, слід зазначити, що Батай майже ніколи не звертається до використання класичної естетичної категорії “комічне”. Він завжди використовує поняття “сміх”. Для нього сміх є специфічним способом репрезентації, висловлення думки, що приходить на заміну традиційному теоретико-філософському та естетичному термінологічному апарату.

Подібна заміна відбувається і в межах переосмислення естетичної категорії комічного. Батай заперечує доцільність комічного як такого. Для письменника такі явища, як гумор, іронія, жарт, зводяться нанівець, адже не входять, на його думку, в межі внутрішнього досвіду. В свою чергу, в ці межі вписується концепт сміху – необмежена, стрімка, дика емоція, яка є вільною від заборон, або яка прориває зовнішні обмеження.

Про це Батай пише в своєму відомому есе “Про Ніцше”: “Я, як і мої друзі, відчуваю огиду до навіжених веселощів. Окрім сміху є смерть, бажання (любов), втрата свідомості, несамовитість, викликана якоюсь жахливою картиною, перетвореним жахом. В цих позамежних ситуаціях я більше не сміюся: я лише зберігаю почуття сміху. Сміх, який намагаєшся продовжити, стараєшся посилити, був би “вистражданим” та звучав би погано, через нестачу наївності. Холодний нестриманий сміх призводить до найгіршого та в найгіршому (в смерті) підтримує легке відчуття чарівного (до дідька Бога, блюзнірства та трансценденції! Всесвіт смиренний: мій сміх – його невинність” [1, с. 92].

Через анти-комічність як один з прийомів, поряд з еротичним, безформним та низьким, Батай проголошує анти-естетичність своїх творів. Всі данні концепти в межах літератури Батая, на практичному рівні виступають в якості специфічних прийомів автора для досягнення здійснення “внутрішнього досвіду” в межах власного письма. Наведемо коментар дослідника

М. Євстропова: “Про сміх можна говорити остільки, оскільки смішним виявляється гранично жахливе ... Як трансгресія сміх є відношенням до межі, в ньому вкорінюється сама двозначність, яка позначається не тільки у вже здавна підміченому зв'язку смішного і страшного, огидного і бажаного, але й також і блюзнірської, богохульної сторони сміху” [5, с. 129–132].

Анти–естетичність трансгресивного досвіду Батая виражається, також, в анти–поетичності: “Є якась загальна згода, яка ставить в особливе становище обох авторів, до блиску поезії додати блиску враження. Двозначність пов'язана з їх іменами, але й той, і інший вичерпали сенс поезії, який завершується у своїй протилежності, в почутті ненависті до поезії. Поезія, яка не здатна піднятися до нісенітничості поезії, є лише порожня поезія, красива поезія” [2, с. 302].

Принципова відмова від “поезії” відбувається у формі гри: “...його загроза зберігається: природа здатна знищити мене – звести мене до себе самого, скасувати гру, в яку я граю далеко за її межами, – і яка вимагає від мене нескінченного безуму, веселощів, чуття. Розслабившись, вибуває з гри, і те ж саме від надлишку уваги. Від гравця потрібні смішлива запальність, безрозсудний стрибок і спокійна ясність, до тих пір, поки вдача – або життя – не покине його. Я все ближчий і ближчий до поезії: але лише для того, щоб в ній не бути” [2, с. 301]. Таким чином, Батай в межах власної творчості видозмінює практику естезису через відмову від естетичного як такого. Метод “від протилежного” надає принципово новий естетичний досвід в літературі.

Інший прийом в межах прориву до анти–естетичності – використання концепту безформного (як варіація в текстах Батая – безмежне). Безформне є важливим поняттям в межах дослідження естетичної концепції Жоржа Батая: відмова від форми означає відмову від можливості естетичної оцінки з боку суб'єкта, а отже – тотальну відмову від методології класичної естетики. Ця “відмова” здійснюється Батаєм на “неофіційному”, дещо хуліганському рівні, використовуючи відповідні метафори та знаки. Російський дослідник С.Зенкін наводить яскравий приклад метафори безформного у Батая: “У цій прозі, здавалося б, подолані будь–які табу, і все ж предметом дійсного табу залишаються екскременти: маніпуляції з ними переживаються як надзвичайно тяжкий гріх (“нічого подібного між нами більше не було”), згадують про них алегорично, їх витлумачують як важливі знаки долі. Це явно сакральна субстанція, і, мабуть, сакральність її визначається її “безформністю” [6, с. 31]. Отже, ми можемо зазначити, що концепт безформності поєднується з іншими концептами, використаними Батаєм: сакрального, табу. Безформне також, як правило, прирівнюється до мерзенного, низького, жорстокого. Це дозволяє спеціально експериментувати зі сприйняттям читача задля формування специфічного естетичного досвіду, яке сучасні теоретики мистецтва (зокрема, американський дослідник Х. Фостер) називають “анти–естетичним”.

Важливим концептом, що визначає літературну творчість французького письменника, є жорстокість. Він виникає на різних рівнях дискурсу: не лише в процесі розповіді, але й у специфічних “втручаннях”

автора у власний твір: “Я надрукував цю книгу вперше п'ятнадцять років тому. Я дав їй в той час темну назву: “Ненависть до поезії”. Мені здавалося, що єдиним підступом до істинної поезії є ненависть. Поезія набувала силу тільки в жорстокості бунту. Але досягти тієї жорстокості поезія може лише шляхом заклик до неможливого. Майже ніхто не зрозумів, у чому сенс першої назви, тому, врешті–решт, я обрав “Неможливе”” [2, с. 226].

Таким чином, в просторі творів Батая естезис набуває незвичного для класичного розуміння наповнення: поле сприйняття розфрагментоване та зруйноване наче розібраний пазл, тіло письма розбите “насильницьким чином”. В цьому виявляється анти–естетичність і трансгресивність не лише теоретичного, але й літературного доробку французького мислителя.

В межах трансгресивної концепції Жоржа Батая важливим є звернення як до його літературної творчості, так і до його літературно–критичної практики. Батай є автором низки критичних статей, в яких звертається увага та проводиться скрупульозний аналіз літературних творів європейських та американських митців XIX та XX століть. Критика Жоржа Батая містить в собі ідеї, закладені ним у власній творчості та віднайдені в межах творчості інших авторів. Апелювання Батай до позиції автора відбувається в межах її докорінної трансформації. Здійснюється перехід від автономного статусу творця до його взаємозалежності з власним твором в межах загального поля, “тексту”, який, в свою чергу, розвивається за своїми законами.

Зокрема, можна відзначити наступні критичні статті Ж. Батая: “Мистецтво та сльози Андре Жіда”, “Густав Моро, “відсталий” попередник сюрреалізму”, “Рене Шар та сила поезії”, “Мане” та інші. В межах цих статей Батаєм проводиться аналіз творчого доробку та життєвих подій митців з точки зору їх трансгресивного, в деяких випадках – субверсивного значення в розвитку культури та мистецтва, коли поява нового твору мистецтва (роману, картини чи поетичної збірки) призводить до розхитування сталих законів естетичного.

Головним твором критичного доробку Жоржа Батая є об'єднана збірка есе “Література і зло”, в якій автор аналізує творчість та життєві шляхи Емілі Бронте, Шарля Бодлера, Жюльє Мішле, Вільяма Блейка, Маркіза де Сада, Марселя Пруста, Франца Кафки та Жана Жене.

Експериментування Батая не обмежується власною творчістю: окрім розгортання концепції трансгресивного досвіду в межах своїх творів, він здійснює спробу віднайти її елементи в чужих. Будучи послідовним у своєму методі, Батай досягає в цьому успіху.

Так, рухаючись за французьким мислителем, ми спостерігаємо звернення до трансгресивності як вихідної характеристики героїв “Буремного перевалу” Емілі Бронте: “Тимчасове порушення кордонів тим легше в здійсненні, коли заборона менш визначена. Так само Емілі Бронте і Кетрін Ерншо, яких ми бачимо крізь призму подолання ними кордонів і спокути, керуються швидше не загальноприйнятою мораллю, а певною надмораллю. ... Закон, який порушує Хіткліфф, а разом з ним і Кетрін Ерншо,

здійснюючи це мимоволі, – в першу чергу закон розуму, закон спільноти, заснований християнством на основі союзу первинної релігійної заборони, сакрального і розумного” [8, с. 77–78]. Для Батая є принципово важливим моментом безпосередня роль та участь автора в “трансгресивності” своїх героїв: паралельно з дослідженням твору того чи іншого автора, Батай звертається до аналізу біографій письменників. Демонстрація його концепції є прикладом трансгресивності: таким чином французький письменник та літературний критик транслено її у власних працях. Відповідно, факти біографії Батая мали безпосереднє відображення в розгортанні подій в його творах. Як відомо, спосіб життя письменника багато в чому був подібний до дозвілля його героїв, незважаючи на те, що тривалий час він займав посаду керівника відділу Національної Бібліотеки в Парижі.

Анти-естетичність Батай вбачає і в чужих творах: зокрема, в збірці “Квіти зла” Шарля Бодлера: “Подолана сама поезія Бодлера: протиріччя між відмовою від Добра (від цінності, продиктованої піклуванням про тривалість) і створенням здатного тривати твору захоплює поезію на шлях стрімкого розкладання, де вона осягає себе, все більш і більш негативно, наче якусь досконале мовчання волі” [8, с. 207–208]. В цьому, за Батаєм, виявляється роль Бодлера як поета в історії літератури: оспівування Зла як відмова від традиційної поетичності.

Також показовим є звернення Ж. Батая до концепту безформності в межах аналізу творів Вільяма Блейка (як літературних, так і живописних): “Ці міркування не такі недолугі, як здається, вони обґрунтовані і зрозумілі для того, хто бачить їх ззовні, з боку безформного почуття, яке хотів передати Блейк. Це почуття відчувається тільки в надмірності, де воно переходить звичайні межі і більше ні від чого не залежить” [8, с. 227].

Отже, вагому частину творчої спадщини французького мислителя складають його літературно-критичні напрацювання, що дозволяє нам розглянути концепцію трансгресивного досвіду Жоржа Батая в новому ракурсі. Він був дуже обізнаною людиною, не зважаючи на те, що його освіта, як відомо, мала нетрадиційний та вільний характер. В цьому також виявляється особливість постаті Жоржа Батая: не здобувши академічної філософської освіти, ця людина знаходилася в центрі культурного та академічного життя Франції 30–60-х років ХХ століття, здійснивши неабиякий вплив на своїх сучасників та послідовників. Літературно-критичні дослідження Батая демонстрували розгортання трансгресивної проблематики як однієї з визначальних в межах історії європейського мистецтва.

Отже, зважаючи на здійснене нами дослідження, ми можемо прийти до певних висновків:

– в межах даної статті здійснено спробу аналізу концепції трансгресивного досвіду Жоржа Батая на практичному рівні (на основі літературного доробку митця), що засвідчує перспективність використаного термінологічного апарату для поглибленого дослідження трансгресивної проблематики;

– естетичний аналіз концепції трансгресивного досвіду Жоржа Батая передбачає виокремлення основних понять безформного, анти-естетичного,

жорстокості, сміху, мовчання, метафоричності; що дозволяє поглибити як теоретичний рівень, так і вийти за межі сучасного постмодерного простору, почуттєвого досвіду постмодерної людини;

– розглянуто та проаналізовано критичну творчість Жоржа Батая на предмет наявності основних концептів трансгресивного досвіду: трансгресивності, безформності, жорстокості.

Список використаних джерел

1. Батай Жорж. О Ницше / пер. с фр. А.Д. Бакулов. – М.: Культурная революция, 2010. – 336 с.
2. Батай Жорж. Невозможное // Батай Жорж. Ненависть к поэзии. – Редактор С.Н. Зенкин. – М.: Научно-издательский центр “Ладомир”, 1999. – 616 с.
3. Батай Жорж. DivinusDeus // Батай Жорж. Ненависть к поэзии. – Редактор С.Н. Зенкин. – М.: Научно-издательский центр “Ладомир”, 1999. – 616 с.
4. Деррида Ж. От экономии ограниченной к всеобщей экономии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://philosophy.ru/library/derrida/ekonom.html>, вільний. – Загол. з екрану.
5. Евстропов М.Н. Опыты приближения к “иному” в философском творчестве Жоржа Батая, Эммануэля Левинаса и Мориса Бланшо: дис. ... канд. филос. наук. – Томск, 2008. – 326 с.
6. Зенкин С. Блудопоклонническая проза Жоржа Батая // Батай Жорж. Ненависть к поэзии. – Редактор С.Н. Зенкин. – М.: Научно-издательский центр “Ладомир”, 1999. – 616 с.
7. Тимофеева О.В. Тема эротизма в философии Ж. Батая: дис. ... канд. филос. наук. – М., 2005. – 172 с.
8. Bataille Georges. La littérature et le mal // Oeuvres complètes IX, Éditions Gallimard, 2010. – 495 p.
9. Barthes Roland. La métaphore de l’oeil // Critique: Hommage à Georges Bataille. Aout–Septembre 1963, 195–196. – P. 770–777.
10. Foucault Michel. Préface à la transgression // Critique: Hommage à Georges Bataille. Aout–Septembre 1963, 195–196. – P. 751–769.
11. Klossowski Pierre. Le simulacre dans la communication de Georges Bataille // Critique: Hommage à Georges Bataille. Aout–Septembre 1963, 195–196. – P. 742–750.

References

1. Bataille Georges. O Nitsche / Per. s fr. A.D. Bakulov. – M.: Kulturная revolutsiia, 2010. – 336 s.
2. Bataille Georges. Nevozmozhnoe // Bataille Georges. Nenavist k poezii. – Redaktor S.N. Zenkin. – M.: Nauchno-izdatelskiy tsentr “Ladomir”, 1999. – 616 s.
3. Bataille Georges. Divinus Deus // Bataille Georges. Nenavist k poezii. – Redaktor S.N. Zenkin. – M.: Nauchno-izdatelskiy tsentr “Ladomir”, 1999. – 616 s.
4. Derrida J. Ot ekonomii ogranichennoy k vseobshchey ekonomii [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://philosophy.ru/library/derrida/ekonom.html>, vilnyi. – Zagolovok z ekranu.
5. Yevstropov M.N. Opyty priblizheniia k “inomu” v filosofskom tvorchestve Zhorzha Bataya, Emmanuelya Levinasa i Morisa Blansho: dis. ... kand. fil. nauk. – Tomsk, 2008. – 326 s.
6. Zenkin S. Bludopoklonnicheskaya proza Zhorzha Bataya // Bataille Georges. Nenavist k poezii. – Redaktor S.N. Zenkin. – M.: Nauchno-izdatelskiy tsentr “Ladomir”, 1999. – 616 s.
7. Timofeeva O.V. Tema erotizma v istorii Zh. Bataya: dis. ... kand. fil. nauk. – M., 2005. – 172 s.
8. Bataille Georges. La littérature et le mal // Oeuvres complètes IX, Éditions Gallimard, 2010. – 495 p.
9. Barthes Roland. La métaphore de l’oeil // Critique: Hommage à Georges Bataille. Aout–Septembre 1963, 195–196. – P. 770–777.
10. Foucault Michel. Préface à la transgression // Critique: Hommage à Georges Bataille. Aout–Septembre 1963, 195–196. – P. 751–769.
11. Klossowski Pierre. Le simulacre dans la communication de Georges Bataille // Critique: Hommage à Georges Bataille. Aout–Septembre 1963, 195–196. – P. 742–750.

Butsykina I. O., graduate student of the department of ethics, aesthetics and culture, Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine, Kiev), gudzenkozh@gmail.com

Transgression as a constitutive factor in literary and critical works by Georges Bataille

This paper is devoted to the aesthetic analysis of the transgressive experience concept of a prominent French philosopher and writer Georges Bataille on a practical level through the study of his literary and critical legacy. Within the article the methods of consistency, essential and comparative analysis, typology, biographism are applied. An attempt of distinguishing of formless, anti-aesthetic, cruelty, laughter, silence, metaphor concepts, which are the main terms used by the French philosopher not only in his theoretical writings, but also in his literary works. Literary and critical heritage by Georges Bataille is considered and analyzed concerning the presence of basic transgressive experience concepts. The following was found: transgressive, formlessness, violence (in the works by William Blake, Charles Baudelaire and Emily Bronte).

Keywords: anti-aesthetic, formless, violence, silence, laughter, transgressive.

Буцькина Е. А., аспирантка кафедры этики, эстетики и культурологии, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), gudzenkozh@gmail.com

Трансгрессия как конститутивный фактор литературно-критического творчества Жоржа Батая

Произведен эстетический анализ концепции трансгрессивного опыта выдающегося французского мыслителя и писателя Жоржа Батая на практическом уровне за счет исследования его творческого и литературно-критического наследия. В рамках статьи был применен принцип системности и принцип сущностного анализа, а также методы сравнительного анализа, типологизации, биографизма и т.д. Предпринята попытка выделения понятий бесформенного, анти-эстетического, жестокости, смеха, молчания, метафоричности, которые являются основными терминами, используемыми французским мыслителем не только в собственных теоретических трудах, но и литературных произведениях. Рассмотрены и проанализированы литературно-критические труды Жоржа Батая на предмет наличия основных концептов трансгрессивного опыта, в результате чего были обнаружены следующие: трансгрессивность, бесформенность, жестокость (на примерах произведений У. Блейка, Ш. Бодлера и Э. Бронте).

Ключевые слова: анти-эстетическое, бесформенное, жестокость, молчание, смех, трансгрессивное.

* * *

УДК 1(091)(141.113/119)

Данканич А. С.

аспирант кафедры философии, Днепропетровский национальный университет им. Олеса Гончара (Украина, Днепропетровск), artemdankanich@gmail.com

Пауль Тиллих и либеральная теология XIX столетия

Возникновение либеральной теологии в пределах протестантизма продиктовано желанием теологов соотнести христианство с современной ему культурой. Либеральная теология прошла долгий путь развития и породила немало концепций и выводов относительно сущности христианства. Осмысление выводов либеральной теологии занимало важное место в религиозной философии Пауля Тиллиха.

Ключевые слова: либеральный протестантизм, религия, Священные Писания, традиция.

(статья друкується мовою оригіналу)

Особенностью европейской философии первой и второй половины XIX века явилось бурное развитие либерально-протестантской теологии в лице Ф. Шлейермахера, А. Ричля, А. Гарнака, Э. Трельча, В. Германа, М. Келера и др. Либеральное богословие осмыслило необходимость в глубоком преобразовании христианской догматики и вероучения в контексте бурного развития науки, техники, географических открытий, социализации общества. Христианская религия оказалась неготовой к мощному интеллектуальному и культурному прорыву в Европе конца XVIII, начала XIX столетий, что привело к неизбежному разочарованию в церкви богобоязненного

европейского общества. Кризис христианства стал одной из главных проблем общества. Поэтому важнейшей задачей для либеральной теологии стало переосмысление христианского вероучения и его трансформации в новой культурной эпохе. С этой целью протестантские мыслители приступили к пересмотру основных догматов Священного Писания. Так, например, подвергалась сомнению богодухновенность Библии; любой догмат воспринимался как производная греческой философской традиции; христианская мораль рассматривалась как социальное явление; экзегетика сводилась к методологии историко-критического анализа библейских текстов, теология – к сравнительному религиоведению, а проповедь к воспитанию порядочных и законопослушных граждан европейского общества XIX века. Личность Иисуса Христа либеральное богословие рассматривало не как Богочеловека, а как революционера, реформатора, демократа, выступавшего за свободу личности.

Таким образом, христианство столкнулось с проблемой соотношения догматического богословия и его культурно-исторической составляющей, т.е. христианского вероисповедания и христианства, как формы общественного сознания.

Эту проблему увидел и переосмыслил известный немецкий теолог Пауль Тиллих. Несмотря на то, что на протяжении многих лет он воспитывался в либерально-богословской протестантской традиции, философ представил новую концепцию, в которой попытался избежать крайностей церкви, с одной стороны, и либеральной философии, – с другой.

Пауль Тиллих неоднократно заявлял о себе как о мыслителе, следующем протестантской либеральной традиции XIX века. Тиллих считал Альбрехта Ричля своим учителем и до 1914 года не сомневался в кредо либеральной теологии. Устои морали и культуры казались незыблемыми, прогресс науки, культуры, цивилизации – необратимым и безусловным благом [2, с. 107]. Получая образование в лучших университетах Германии, мыслитель учился, главным образом, у видных представителей либерального протестантизма. Его учителем был библиист – Мартин Келер. Ближайший соратник Тиллиха по движению “диалектической теологии” Карл Барт, а позже и Дитрих Бонхеффер, обучались у виднейшего представителя протестантского либерализма – Адольфа фон Гарнака. Большая часть представителей диалектической теологии – Барт, Бульман, Гогартен, Бруннер и другие исходили из установок либерально-протестантской школы экзегезы. Однако после Первой мировой войны большая часть из них либо порвали с либерализмом, либо критически развивали её основные положения.

Историк теологии Бен Хегглунд отмечал, что “либеральный” или “свободомыслящий” протестантизм XIX века выступал в разнообразных формах. Прежде всего, его придерживались богословы, стремящиеся применить историко-критический метод к изучению и толкованию текстов Священных Писаний [3, с. 320]. Среди многочисленных школ, направлений и форм особо выделялись – левое крыло гегельянства (Б. Бауэр, Д. Штраус), линия Фридриха Шлейермахера,